

Et apropos til Maglekilde Vandkuranstalt

Af Ida Haugsted

I forrige nummer af Historisk Årbog fra Roskilde amt beskrev jeg Maglekilde Vandkuranstalt opført 1845-46 efter Harald Conrad Stillings tegninger.¹ På trods af ihærdig eftersøgning har jeg aldrig fundet arkitektens originaltegninger - men ved en gennemgang af Københavns Tømrerlaugs arkivalier, stødte jeg ved et tilfælde på en interessant protokol. Den indeholdt et løsblad med opstalter af hovedbygningen og en skitse til Maglekilde Grotten med tilhørende regnskabsnotat. I protokollen er desuden 15 blade (nogle blanke) med ordreaftaler og regnskaber under overskriften: "Bog over De forskellige Haandværksarbejder udført til Badeanstalten i Roeskilde for den 1ste September 1845".² I den anledning vil jeg gerne benytte lejligheden at publicere tegningerne og skrive nok et par ord om byggeriet på Maglekildens grund.

Tegningen af Vandkuranstalten er usigneret, men givetvis kopieret efter H.C. Stillings tegning, antagelig af ham selv til brug for håndværkerne (Fig. 1). Den øverste tegning viser venstre halvdel af den nordvendte hovedfacade ud mod fjorden. Der ses vinduer til værelser og kabinetter og loggiaen i midten med det øvre tætsiddende vinduesparti til den højloftede spisesal i to gennemgående etager. Tegningen viser også det østlige udsigtstårn med balustrade og flagstang, og kælderen under hovedbygningen med smalle buede enkeltvinduer og brede blændinger under spisesalen.

Den nederste opstalt gengiver hovedhusets vestgavl med en krydssproset fløjdør i kælderniveau, et bredt gavlvindue og palmetteformede tagdekorationer (antefikser), der ifølge regnskaberne, var udført i bly af kobbersmedemester Sølvér, og ikke træ, som jeg egentlig troede. På tegningen ses også det plankeværk, der blev bygget mellem hovedbygningen og den vestlige gæstefløj. Her var en stor dobbelt indgangsport til den bagved liggende gårdsplads. Denne detalje kendes ganske vist fra beskrivelser i brandtaksationen, men ikke fra andre gengivelser af bygningen. På tegningen ses også tre vinduer i den lange mellemfløj vinkelret på hovedhusets bagside, og til højre den vestlige gæstefløj med krydssproset indgangsdør med overvindue og søjlebårne bislag.³

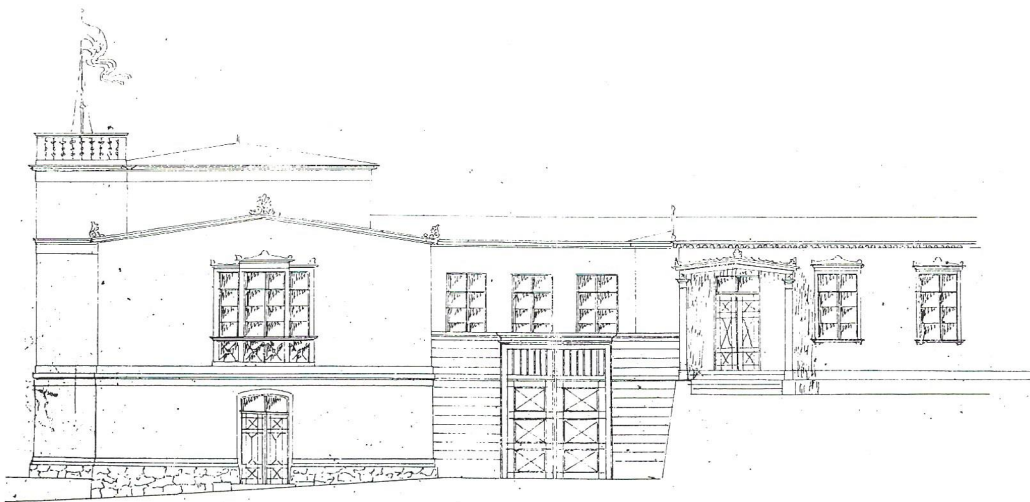
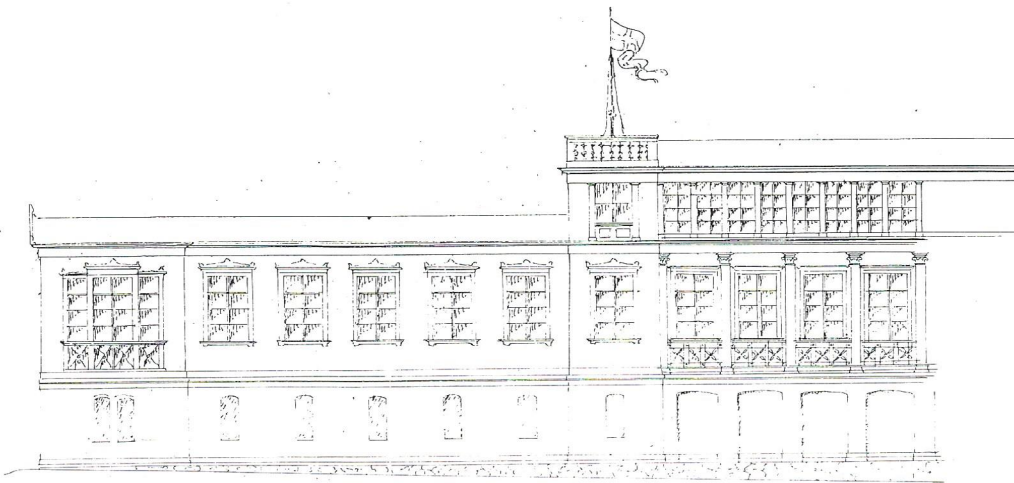

Fig. 1. Opstalt af Maglekilde Vandkuranstalts hovedbygning, mellembgning og vestlige sidefløj. Kopi af H.C. Stillings tegning. 1845. Tusch på pergament. 29 x 33,5 cm. Landsarkivet for Sjælland.

Det fremgår af protokollen, hvem der udførte tømrer-, murer-, smede-, kobber- og blikkenslagerarbejde i byggeriets første etape fra begyndelsen af december til kort før rejsegildet den 26. maj 1846. De sidste kørselsregnskaber daterer sig til medio marts. Der blev afsat plads på siderne til aftaler om malerarbejde og glarmesterarbejde, men der blev ikke skrevet noget ned om foreliggende aftaler. Blikkenslager Jørgen Leitved (stavet Logtved), Skomagergade matr. 41, der havde et mindre værksted med en lærling ved navn Wilhelm Bech, fik den 6. januar 1846 forskud på 100 rdl. for "Lægningen af Taget paa Taarnet: lagt med Jernblik". Leitved har antagelig også lagt blik på den sydlige fløj, der rummede brusebade og køkken. Det øvrige tag var tækket med skifer, og det nævnes i kørselsregnskabet, at fragtmand Andersen hentede 1400 skifersten fra København den 4. november og endnu 1165 sten den 12. november 1845. Men det oplyses ikke, hvad skifertaget kostede og heller ikke prisen på 11000 kobbersøm, som sømfabrikant C.A. Rames skulle levere til fastgørelse af tagstenene.

Den oprindelige fabriksbygning på grunden blev udbudt til salg på auktion i 1843, revet ned og en del byggematerialer solgt til genbrug. Det fremgår af Tømrerlaugets protokol, at gørtlermester Berg købte gammelt "Malm" for 121 rdl., 4 mark, 8 skilling af Vandkuranstalten med kobbersmedemester Anders Sølvér som kautionist. Berg skulle udrede købesummen med 20 rdl., der forfaldt i slutningen af hver måned, første gang ved udgangen af december 1845. Alt skulle være betalt pr. 11. juni 1846. Kobbersmedemesteren selv købte for 48 rdl. og 2 mark gammelt bly fra den nedrevne bygning "hvilke blive fratrukkne paa forfærdiget Arbeide". Sølvér leverede blyarbejde til gavlene, rygningen, antefikserne og skotrenden og fik 30 rdl. i forskud for sit arbejde, senere endnu 100 rdl. Han leverede også to bøjede kobberør for 47 rdl. og blyarbejde for 116 rdl., 3 mark, 4 skilling.

Murermester Brock fik et forskud på 250 rdl. for "Nedbrydningen af det Gamle", dvs. den ældre fabriksbygning, og modtog senere yderligere 400 rdl. Den 26-årige Matthias Brock, født i Odense, boede Ohlsgade matr. 203 og stod for nedrivningen og for den nødvendige omlægning og opmuring af Maglekilden. Det første arbejde, der blev iværksat på byggepladsen. Bogholderen noterede, at Brock fik anvist to regninger på henholdsvis 11 rdl., 5 mark, 4 skilling og 80 rdl., 14 skilling. Brock leverede 2 1/2 tønder Flensborg cement, 1 tønne engelsk cement og 8 tønder sand til brug for arbejdet, der begyndte i september 1845. Hans svend murede en "Rende fra Kilden til Grotten" og foretog "Nedhugningen af de gamle Renner og Stopningen af Kilderne" til en samlet arbejds løn på 14 rdl.

En usigneret, men professionelt tegnet skitse af Maglekilde-Grotten anta-

Fig. 2. Maglekilde Grotten. Foto forfatteren 1994.

gelig af Stilling selv, har været benyttet som forlæg for opmuring af Grotten, der stadig er bevaret på sin oprindelige plads bag parkeringspladsen (Fig. 2). På tegningen ses spygattet i form af et Neptunhoved, hvor Maglekilden løb ud. Planen viser Grottens placering i den firkantede niche og Neptunhovedet afskærmet af et lavt smedjærnsrækværk, der også ses på samtidige prospekter. Som bilag til skitsen er et noteblad betegnet "Fortegnelse over Muurarbeidet ved Grotten og Rænderne ved Vandcuuranstalten. 1845" med regnskab for det af murersvend Schade udførte arbejde 21.- 29. oktober, 2.-16. november og 8.- 20. december 1845, alt i alt brugtes svendedage for 30 rdl., 4 skilling (Fig. 3). Den 29-årige Albert Schade var født i Strelitz ved Mecklenburg, ansat hos Brock og logerende i hans hus i Ohlsgade.

Tømmerlaugets protokol oplyser ikke alene noget om indgåede aftaler, tingenes pris og arbejds løn, men også navne på håndværksmestre og andre, der fik arbejde ved det stort anlagte byggeri i bindingsværk og tømmer.⁴ Kørsel og transport af materialer var overdraget den 60-årige fragtmand Claus Andersen, Støden matr. 69 i Roskilde. Han var født på Langeland, gift med Ingeborg Hansdatter, ejer af et firma med en ansat karl ved navn Niels Jensen og arbejdsgiver for adskillige arbejdsmænd. Andersen kørte næsten daglig med gruslæs til byggepladsen fra begyndelsen af september

1845 til 13. marts 1846, og bogholderen førte flere sider detaljeret regnskab over den megen kørsel. Det fremgår, at der i begyndelsen kørte 1-2 vognlæs grus læsset af nogle mand, men i februar og marts var der travlhed og flere gange kørtes op til 6 læs grus ud med op til 16 mand i arbejde på en dag. Vi ved fra bestyrelsens beretning, at der havde været store problemer med opfyldning af grunden. Andersen hentede også skiftersten i København og kørte i oktober et læs danziger planker til byggepladsen ved Roskilde Fjord. Det fremgår af protokollen, at der blev indgået særftale med grosserer Haag om at levere danziger træ i form af 1 1/2 tommers "Kronplanker", fyrretæsrammer og bjælker for ialt 119 rdl. og 2 mark. I slutningen af oktober blev der kørt nogle læs kalk ud og i januar endnu et læs danziger tømmer fra København til Roskilde.

Men hovedparten af byggematerialet til Vandkuranstalten blev leveret direkte af købmand Søren Borch, ejer af en blomstrende forretning og tømmerhandel i Skomagergade matr. 11 med talrige ansatte; både Søren Borch og købmand Anders Borch i Roskilde tegnede aktier i Maglekilde. I protokollen er 6 siders detaljeret regnskab over leveret materiale fra begyndelsen af september 1845 til hen på foråret. Søren Borch leverede Halmstad tømmer, norsk tømmer, planker, søm, låsesøm, dykkere og træskuer; en samlet regning i december lød på 2000 rdl., anvist den 6. januar. I december leverede Borch desuden 900 mursten til tavlene i bindingsværket, 40 bastmætter, søm m.m.

Håndværkerne, der arbejdede på Maglekilde, var alle gode Roskilde borgere, enkelte var dog født udenlands men gift med en lokal pige. Det gjaldt den 37-årige tømmermester Johan Jakob Smith (Schmidt), Ohlsgade matr. 206, der stod for tømmerarbejdet, han var født ved Würtemberg og gift med Bolette Marie Jacobsen. Den nævnte 46-årige kobbersmed Anders Sølvér, Ringstedgade matr. 30, var født i Bolstad i Sverige og gift med den 13 år yngre Andrea Sivertzen fra Roskilde, hvor den 42-årige Hans Hansen var ansat som kobbersmedesvend.

Der var tre snedkermestre, der stod for levering af døre, vinduer, vindueskarme m.m. De var alle i deres bedste alder og ejede større virksomheder i byen med både svende og lærlinge og tjenestepiger i husholdningen. Lauritz Hansens værksted, Ohlsgade matr. 221, leverede "Blokarme", dobbeltvinduer til 3 rdl., 5 skilling pr. styk, "stumt sammenstemte Døre" til 5 rdl., 3 mark og 8 skilling, vinduskarme og enkeltvinduer, 26 indvendige døre og kælderdøre, samt 9 fag enkelte kældervinduer. Snedkermester Bruun indgik også aftale om en større ordre. Det var antagelig den ugifte 46-årige Christian Bruun, Støden matr. 95, der havde en svend ved navn Claus Petersen fra Jyllinge og tre læredrenge ansat. Men der kan også være

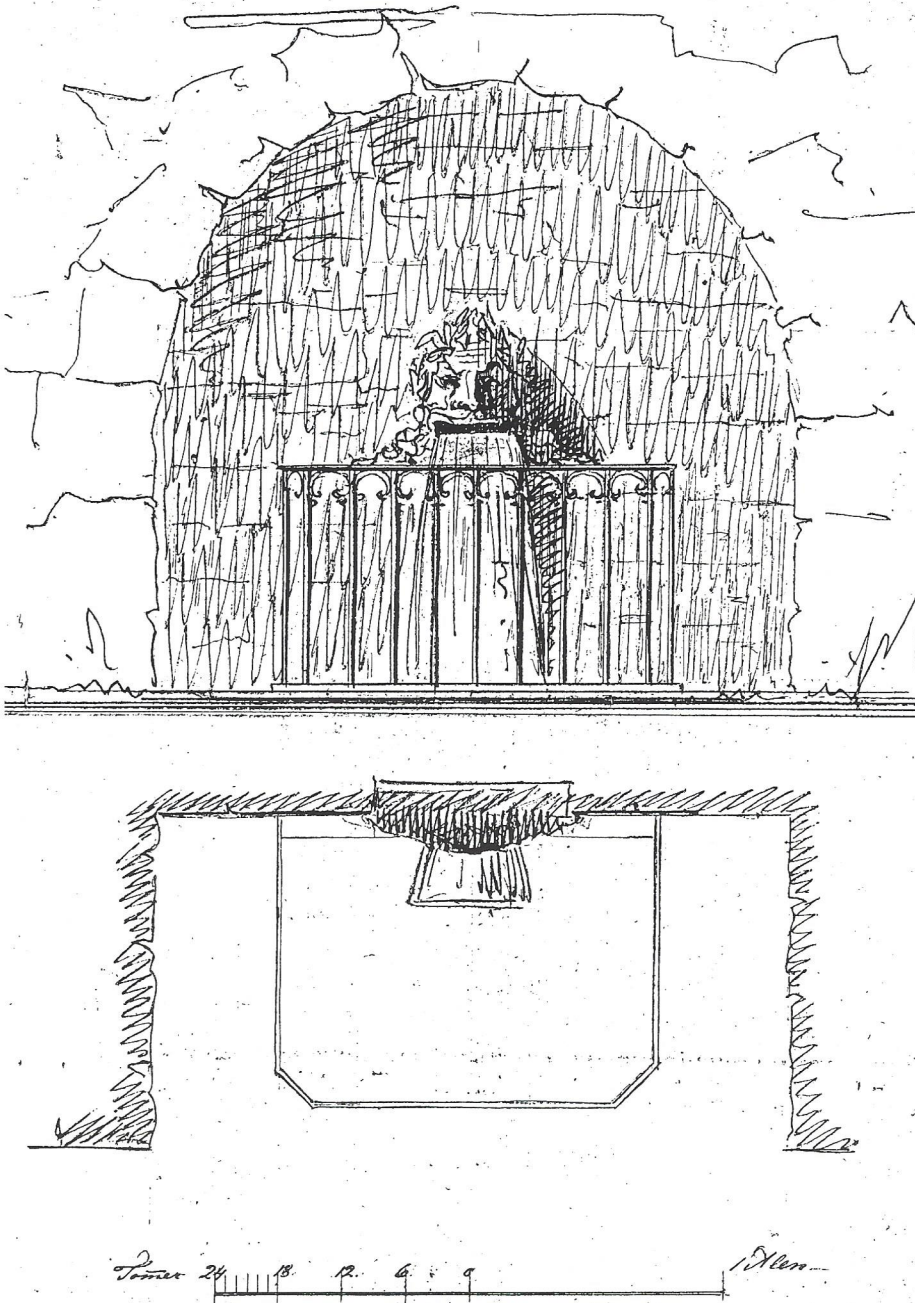

Fig. 3. Skitse og plan af Grotten med Neptunhovedet. Usigneret og udateret, men antagelig tegnet af H.C. Stilling til brug for murersvend Schade i 1845. Tusch. 23 x 17,5 cm. Landsarkivet for Sjælland.

tale om den 34-årige Peter Bruun, Skomagergade matr. 45, som havde et større snedkerværksted. Under alle omstændigheder leverede Bruuns værksted 9 dobbelte- og 2 krydssprossede enkeltfagsvinduer med "Charberanger", en fordanskning af det franske ord *chambarale*, dvs. vinduesomramninger. De udførte en lille vindueskarm med 3 ruder i højden og en indvendig dobbeltdør med vindue over og omramning, plus endnu en fløjddør til 10 rdl. Bruun fik den 24. januar 1846 et forskud på 100 rdl. Den tredje snedkermester ved byggeriet hed Niels Kragh og boede Ringstedgade matr. 66. Der blev indgået aftale med ham om at levere 24 fag enkeltvinduer og 6 fag med krydssprosser, 4 enkeltdøre og 190 alen fodpaneler med brystliste à 14 skilling pr. alen for ialt 49 rdl. og 4 skilling.

Smedearbejdet udførtes af den 42-årige smedemester Morten Andersen, Blaagaardsstræde, og den 45-årige kleinsmedemester Poul Mørk i Ohlsgade. Sidstnævnte var født i Kalundborg, og begge havde flere sven- de og lærlinge ansat ved smedierne i Roskilde. Andersen fik den 6. januar et forskud på 100 rdl. og skulle istandsætte 4 bolte og "efter Overslag" sme- de hjørnebåndsbeslag til vinduer, yderdøre, badeværelser og korridor, døre i stue og kælder og beslag til "Vinduer i Taarnene i Facaden imod Fjorden". Mørk, der skulle levere beslag til 9 dobbelte og 6 enkelte vinduesfag, fik også et forskud på 100 rdl. den 21. januar. Begge smedemestre fik bestil- ling på 50 "Spidsklammer" og et "Skorstensanker", som de skulle udføre sammen "at dele imellem dem", som der står.

Hvorfor Maglekilde-regnskabet med detaljerede tømmerleverancer og kørsel figurerer i Tømmerlaugets protokol er ikke indlysende. Der er heller ikke nogen god forklaring på, hvorfor bogføringen ophørte - men regnska- ber, bestillinger og tegningerne udfylder et lille hul i vores mangelfulde viden om den forsvundne bygning.

NOTER

1. Ida Haugsted: Maglekilde Vandkuranstalt - surmælk, omviklinger og brusebade, Historisk Årbog fra Roskilde amt, 1994, s. 49-76.
2. Københavnske Lavsarkiver. Foreløbige arkivregistraturer, udg. Københavns Stadsarkiv og Landsarkivet for Sjælland. Kbh. 1971, Tømmerlauget, bd. 28, Samling af diverse bygningstegnin- ger. I protokollen er "Journal over Udgifter ved opførelse af et Postholderie efter dertil affattet Tegning". Der blev opført en postgård, vognremise og stald på Roskilde-Køge landevej ved Thostrup efter tegninger af bygningsinspektør F.F. Friis; i protokollen er regnskab i forbindelse med byggeriet i 1847, men ikke tegninger. Der er andre indklæbte tildels farvelagte udaterede bygningstegninger m.m. hovedsagelig fra begyndelsen af 1800-tallet, flere signeret af tømmermes- ter Frederik Caspar Gottlieb Koop.

3. Opstalten kan sammenlignes med et prospekt fra 1847, J.C. Gottschalks maleri fra 1850'erne og en udateret tegning af vestfløjen og grotten, alle afbildet i Historisk årbog fra Roskilde amt 1994, s. 49, 62-63.
4. Håndværkernavne nævnt i regnskabet kan suppleres med oplysninger i Folketællingen 1845 vedr. Roskilde, bl.a. i Rigsarkivet og Landsarkivet for Sjælland. Vedr. priser, Poul Thestrup: Mark og skilling, kroner og øre. Rigsarkivet 1991.